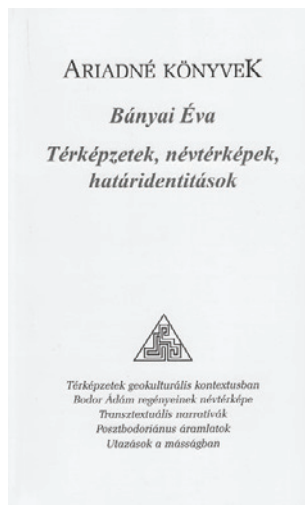

ÓCSAI ÉVA

Hét prózaíró erdélyi geopoétikája

BÁNYAI ÉVA: TÉRKÉPZETEK, NÉVTÉRKÉPEK,
HATÁRIDENTITÁSOK

Komp-Press Kiadó–Korunk
Kolozsvár, 2011
268 oldal, 2300 Ft

Bányai Éva új kötete hét kortárs szerző regényeit és elbeszéléseit vizsgálja, amelyek közös vonása, hogy nyíltan vagy burkoltan erdélyi terekhez kapcsolódnak. Az elemzés kiindulópontja ezért az, hogy az azonos tértudathoz, nyelvi múlthoz és történelmi tapasztalathoz kötődő szövegeket olyan összetett, geopoétikai szempontrendszer szerint érdemes körbejárni, amelyek nyelvi, történelmi és kulturális térdimenziók és határok megrajzolásával írják le a szövegbeli identitások összetettségét.

A hét szerző írásai közül Bodor Ádám prózája emelkedik ki: a regényeiben és elbeszéléseiben szereplő nevek részletes elemzésén túl összehasonlító, transztextuális elemzés szerepel a kötetben Bodor Ádám prózája valamint Láng Zsolt, Dragomán György, Papp Sándor Zsigmond és Vida Gábor regényei és elbeszélései között geopoétikai szempontok alapján. További két regény szövegét – Selyem Zsuzsa és Demény Péter írásait – szintén a geokulturális hatások alapján, a máságot leíró nézőpontból tekinti át a szerző.

Bányai Éva kötetének az összetettségét már az is előrevetíti, hogy összesen öt alcímmel rendelkezik. A kötet címe és az alcímek ahhoz az elméleti megközelítéshez kapcsolhatók, amelynek a skót származású Kenneth White a geopoétika nevet adta, és amelynek az egyik legjelentősebb teoretikusa magyar nyelven Faragó Kornélia. Az elmélet kiindulópontja egy olyan térképzet, amely a világlátást és a szemantikai szerkezetet történelmi, kulturális és nyelvi szempontok alapján tárgyalja. A térdimenziók befolyásolják az emberi viszonyokat, ezért az elemzési szempontok közé tartoznak az adott terekhez köthető kapcsolatok, magatartásvonatkozások, léttapasztalatok, az úton lét és a rögzített terek, valamint vallási, etikai és politikai viláértelmezések. Az identitás és a multikulturalizmus perspektívájából a kulturális tér hetero-

genitása, a saját és az idegen kultúra is az elemzés tárgyát képezi, nyelvileg pedig a személy- és földrajzi nevek jelentésrendszere szintén a vizsgálat körébe tartozik. A kötet jelentősége, hogy Bodor Ádám és az említett hat másik szerző írásait e sokrétű geopoétikai szempontrendszer felől közelíti meg, a szakirodalmat ebből a nézőpontból összegzi és értelmezi, mivel a szakirodalom Bodor Ádám regényeit és elbeszéléseit elsősorban szövegszerű poetológiai dimenziók vagy világszerű történeti-politikai példázatok felől tárgyalja.

Az elméleti szövegek közül sokszor idézi a kötet a Maurice Merleau-Ponty által meghatározott tér fogalmát, mely szerint a tér egy médium, amely által elrendeződnek a tér elemei, jelenségei, nem pedig közeg, amelyben elrendeződnek a térelemek. Ez alapján a nyelv által megteremtett térben a névadás szintén a tér szervezésében, elrendezésében játszik szerepet a szöveg strukturálása mellett. Bodor Ádám regényeinek – mindenekelőtt a *Sinistra körzetnek* – a névtérképe szintén abból indul ki, hogy a szakirodalomban gyakran elemzett, különleges nevek egyedi nyelv- és világszemléletet tükröznek, mivel a nevek egy sokféle kultúrát és mentalitást ütköztető határvidékre utalnak, ahol a neveket és az identitásokat a hatalom birtokolja a statikus térként leírt közegben. Dragomán György *A fehér király* című regényének elemzésekor szintén felvetődik, hogy a regény olyan nyelvi és kulturális utalásokat tartalmaz, amelyek a romániai kultúrához kötődnek, ezért a román nyelv és kultúra ismerői számára a nevek többletjelentést hordoznak a kialakított asszociációs térben.

Bányai Éva többször hangsúlyozza, hogy Bodor Ádám prózájában ugyanakkor a szimbolikus térben és időben kialakított identitások viszonylagosak, nem köthetők nemzeti történelmi eseményekhez vagy narratívákhoz, pátosz és a mítoszteremtés nélkül épülnek fel a figurák. A transzszilvanizmusra jellemző kisebbségideológiai szerkesztést előíró kánont ez a próza elutasítja, mivel az esztétikai kritériumokat választja az adott területhez kapcsolható nemzeti identitás kialakítása, rögzítése és megőrzése ellenében.

Bodor Ádám és Láng Zsolt egy-egy regényének transztextuális kapcsolatait is bemutatja a kötet, ez a könyv második legterjedelmesebb írása. Bodor Ádám *Az érsek látogatása* és Láng Zsolt *Bestiárium Transylvaniae. A tűz és a víz állatai* című regényeinek a részletes összehasonlítása során láthatóvá válik, hogy Láng Zsolt regénye olyan geopoétikai rendszert alakít ki, amely a román kulturális és egyházi világot is felöleli, és ez nyíltabb geokulturális kötődéseket mutat Bodor Ádám regényéhez képest. Láng Zsolt *Az ég madarai* című regényének a vizsgálatakor a jelentős szakirodalmi háttértudást bemutató elemzés kiemeli az ortodoxia és az ortodox vallás jelentőségét, amely a regény geokulturális terében a négy keresztény vallással szemben háttérbe szorult a 16. századi Erdélyben, így ez a részlet is hozzájárul az Erdély-mítosz lebontásához a vallási türelmetlenség bemutatásával. Az ortodoxiát az értelmezés nem pusztán filozófiaként, életforma javaslatként jellemzi, hanem démonológiát, a sátáni erőknek való kiszolgáltatottság tematikáját is hozzákapcsolja, és a mágikus realizmussal rokonítja.

Az ötödik rész a Bodor Ádám regénye által létrehozott ún. Sinistra-teret veti össze a kötet további három másik szerző prózájának geopoétikai tereivel. A Sinistra-tér egy körülkerített, zárt térként szerepel, amelyben az időhöz való kapcsolat bizonytalanná válik, a tér állandósága és változatlansága miatt az idő is változatlannak tűnik, a tértudat helyett a bezártság érzése általános, a nevet, az identitást és az énképet a hatalom szabja meg. Dragomán György *A fehér király* című regénye szintén a – konkrétan nem megjelenő – diktatúra természetrajzát adja a viszonylagosító prózapoétikán keresztül, amellyel Bodor Ádám is élt. A szerkezeti ha-

sonlóságra is felhívja a figyelmet: mindkét regény olvasható önálló novellák füzéréként is, valamint a magyar és a román nevek térteremtő funkcióval rendelkeznek, a szereplők identitása határidentitás.

A közép-kelet-európai létet tematizálja Papp Sándor Zsigmond *Az éjfekete bozót* című elbeszéléskötete, amelyben hangsúlyos a sorsszerűség és a tér általi meghatározottság a periférikus, határvidéki létezés miatt. A szereplők nevei multikulturális teret rajzolnak ki, amely feltételezi a másság és az idegenség jelenlétét. Ez nemcsak a konkrét világhoz való elkülönülve tartozásban mutatkozik meg, hanem az önmaguktól és a környezetüktől elidegenedett figurákban is, hiszen a telep téridejében élő szereplők kitörési vágyai kudarcba fulladnak. Bodor Ádám, Dragomán György és Papp Sándor Zsigmond prózájában egyaránt szenttelen, tragikum nélküli, ironikus nyelv szerepel, amely a moralizálást is kerüli.

Vida Gábor prózájának (elsősorban a *Nem szabad és nem királyi* című elbeszélés-gyűjteménynek) geopoétikai olvasata szintén a különböző kultúrák és hagyományok együttélését és keveredését emeli ki: egy olyan heterogén kulturális tér rajzolódik ki, amelyben hangsúlyossá válik a saját kultúrától való eltávolodás és más kulturális terekkel való párbeszéd. A kétosztatú kisvárosi és természeti terekhez a falubeli emberek értékrendje, vallási és kulturális meghatározottsága kapcsolódik. Az önmaguktól elidegenedett emberek, az otthonalanság és az elvagyódás a térhez való viszonyt, az örök köztesség élményét is jelzi.

A másság és a határlét szempontjai alapján olvasható Selyem Zsuzsa *9 kiló*, valamint Demény Péter *Visszaforgatás* című regénye is. Selyem Zsuzsa nyitott szerkezetű regényében az utazásmetafora a szövegrészek közötti helyváltást, az értelmezés folyamatos elmozdulását is jelöli. A szereplők tapasztalata az elkülönítettségről és másságról egy átmeneti korszak átmeneti idejéhez kapcsolódik. A töredezett szerkezetet az identitáskeresés, a tájékozódás hiánya, az önmaga előli menekülés is kiegészíti. Demény Péter regénye az identitáskeresés mellett az etnikai határvonalon való elkülönülést és szembenállást is szerepelteti a gyerekek egymás közötti háborújában.

A tekintélyes szakirodalmi háttérismerettel, geopoétikai szempontok alapján készült szövegelemzések alapos és pontos narratológiai vizsgálattal egészülnek ki, és mindvégig következetes a leíró szakirodalmi fogalomhasználat, azonban olykor informális kifejezések lepik meg az olvasót a formális nyelvhasználat helyett (például a tömeg „hülyítéséről” és a Sinistra körzetre „hajazó” regényfelépítésről olvashatunk [30, 146]). Emellett a kötet nem tartalmaz olyan összegzést, amely a teljes kötet geopoétikai vizsgálódását és a bevezetés előzetes felvetéseit értékelné. A hét szerző elbeszéléseinek és regényeinek a geopoétikai olvasata azonban a térdimenziók, térdinamizmusok és multikulturális vonatkozások olyan összefüggő szövetét adja, amely az új értelmezési stratégiák mellett a szövegek történelmi, kulturális és nyelvi összetettségét tárja fel.